

- церкви(1423-1714г.г.). – Київ: Типографія Імператорського Університета св. Владимира, 1904. – Ч.1. – Т.10. – С.399-403;
18. ЦДА України у Львові, ф.129, оп.1, спр.763. – арк.1;
19. *Litterae S.C. de propaganda Fide. Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae Spectantes/Collegit P. Athanasius G. Welykyj, OSBM.* – Romae: PP.Basiliani, 1955. – Vol.II: 1670-1710. – 324p;

Druzdiev O. The role of Orthodox brotherhoods in the relations between the Rzeczpospolita and the Moscow kingdom at the end. XVII - beg. XVIII century: an example of the Lviv Assumption Brotherhood

This article deals about the role of Lviv Dorminion brotherhood in the relationships between Polish-Lithuanian Commonwealth and Tsardom of Muscovy at the end of XVII – beginning of XVIII century. At the numerous examples was shown the active of relations between members of Stauropegeion brotherhood and the representatives of the tsar, also revealed the reasons of this state of things. In the conclusions of this article shown the value that this confraternity had in the policy of Tsardom of Muscovy and vice versa.

Keywords: *brotherhood, Dorminion brotherhood, XVIII century, Lviv, Church union.*

Чорна Марія

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
магістрантка I року
Науковий керівник: к. і. н., доцент Дуса К. Л.*

**Виховання і нагляд за дівчатами у закритих навчальних закладах
Російської імперії другої половини XVIII ст.
(на прикладі Смольного інституту)**

У цій статті авторка робить спробу окреслити основні цілі у вихованні дівчат та нагляду за збереженням моральності у закритих інститутах, на прикладі першого державного навчального закладу Російської імперії – Смольного інституту. Авторка розглядає моральне виховання як спосіб формування бінарних статей.

Ключові слова: *жіноча середня освіта, моральне виховання, Російська імперія, Інститути Шляхетних Панянок.*

Сучасні дослідники гендерних студій переконані, що школа є одним з тих середовищ, що формують уявлення про бінарність статей. Розподіл навчальних дисциплін, обов'язків, вимог до виховання за статями є одним із

аспектів виховання у індивіда самоусвідомлення себе «хлопчиком» або «дівчинкою» [4, с. 134-138]. Вважається, що саме XVIII ст. із його ідеями Просвітництва стало періодом зародження уявлення про дві статі, які тепер стали біологічно детерміновані. З цього випливає, що різна фізіологія зумовлює різницю у підходах до виховання.

В цій розвідці ми прагнемо розкрити базові принципи виховання і нагляду за поведінкою дівчат в період зародження жіночої освіти. Ми підкреслюємо що, на нашу думку, саме моральне виховання було головною метою появи жіночої середньої освіти, освіченість як така посідала другорядну позицію. Особистий секретар Катерини II Іван Бецкой у своєму *«Генеральном учреждении о воспитании обоего пола юношества»* 1764 року підтверджує наші здогадки:

«Искусство доказало, что один только украшенный или просвещенный науками разум не делает еще доброго и прямого гражданина, [курсив мій – Марія Чорна] но во многих случаях паче во вред бывает, если кто от самых нежных юности своей лет воспитан не в добродетелях, и твердо оные в сердце его не вкоренены, а небрежением того и ежедневными дурными примерами привыкает он к мотовству, своевольству, бесчестному лакомству и непослушанию» [1].

Наші джерела повсякчас нагадують нам про таке поняття, як «нравственность», яке, на нашу думку, і є основою виховання. Проте чи можна виховати «нравственность» як таку, чи все ж це слово матиме інші конотації? За словами російського дослідника етики Дмитра Колесова, існує семантична різниця у поняттях «мораль» і «нравственность», і було б помилково прирівнювати їх одне до одного.

Мораль – вимоги суспільства до індивіда. Так би мовити, мораль-ідеологія, її вимоги видозмінюються протягом історії людства. Для кожної епохи – своя мораль, своя ідеологія. Важливо те, що мораль може використовувати «нравственные» цінності або ж вони просто є її частиною. Головним інститутом осуду, коли хтось вчиняє всупереч нормам моралі, є саме суспільство [3, с. 33-34]. Переступи ж «моральності» засуджуються лише совістю. Таким чином, ми розуміємо, що зафіксоване нами плекання «нравственности» є мораллю, хоча сама моральність є лише недосяжним ідеалом.

Серед української та російської історіографії ми не знаходимо окремих досліджень про виховання моральності, нормативності чи нагляду за поведінкою дівчат. Російський історик Вадим Сулімов, досліджуючи виховання у чоловічих гімназіях, аналізує практики патріотичного, естетичного і релігійного виховання [5]. Єдине, він не досліджує ці практики як частину виховання статі. Деякі штрихи до нашої проблематики також присутні у роботах української дослідниці Тамари Сухенко [6], але лише як супутній матеріал, а не предмет дослідження.

Говорячи про жіночу середню освіту, неможливо не повернутись до вищезгаданого документа *«Генеральное учреждение о воспитании обоего пола*

юношества» 1764 року. В цьому документі окреслюється початок становлення середньої освіти в Російській імперії. Звернемо вашу увагу на цю частину, попередньо зазначеного цитування: *«...если кто от самых нежных юности своей лет воспитан не в добродетелях, привыкает он к мотовству, своевольству, бесчестному лакомству и непослушанию»* [1]. Ця цитата вказує на основну мету виховання – плекання «добродетелей», що є свідченням використання релігійності як інструменту виховання «моральності».

Плекали «моральність» і використовуючи інструменти спостереження. Перші навчальні заклади для жінок були закладами «закритого типу». Дівчат прагнули забрати із сімей, адже коріння «злу», як вбачали імперські просвітителі, ховалося у родинному колі і впливі не завжди чесного близького оточення. А в закритих навчальних закладах лише спеціально підібрані моральні люди, в нашому випадку «начальницы», «надзирательницы», зможуть їх правильно виховати.

«от пятого и шестого до осьмнадцати и двадцати лет безвыходного в училищах пребывания. Во все же то время не имеет им ни малейшего с другими сообщения, так что и самые ближние сродники хотя и могут их видеть в назначенные дни, но не иначе как в самом училище, а то в присутствии их Начальников. Ибо неоспоримо, что частое с людьми без разбору обхождение вне и внутри онаго весьма вредительно, а наипаче во время воспитания такого юношества, которое долженствует непрестанно взирать на подаваемые примеры и образцы добродетелей» [1].

«Подаваемые примеры добродетелей» – це, на нашу думку те, що має подарувати навчальній заклад, відірвавши дітей від усього поганого, адже діти у віці п'яти–шести років, як вважає російський педагог і ініціатор утворення майбутньої системи освіти, невинні (*«младость и непорочность их возраста»*) [1]. Він підкреслює, що саме в такому віці треба починати правильно виховувати дітей, адже пізніше вже нічого не виправиш, адже: *«корень всему злу и добру Воспитание»* [1].

У закладах закритих типів для дівчат мали бути «начальница», «надзирательница» і «учительницы» (це, так би мовити, «мінімальний склад»), саме на них покладався безпосередній обов'язок з виховання дівчат і спілкування з ними. Як зазначає у передмові до видання мемуарів перших інституток філолог Александр Белоусов, інститут мав уявлятися дітьми як родина (дівчата мали називати начальницю татан) [2, с. 8]. Останнє цікаво з огляду на те, що батьки віддавали дітей у віці 5-6 років, і, як зазначав Устав, не мали права забрати їх від навчання, тому ті перекладали повну опіку над доньками саме на персонал Інституту [7, с. 2]. Важливо підкреслити, що виховний процес ґрунтувався на утворенні окремого світу зі своєю ієрархією, що сконструйована на основі символічних родинних зв'язків – в цьому випадку існує зв'язок «матір – дочка».

Як пише петербурзький Устав: *«надлежит ей [начальнице. – М.Ч.] подавать примеры отличных добродетелей»* [7, с. 7]. Інструкції також указують, що начальниця має бути усіма «любима и почитаема», для чого їй

треба зберігати і діяти завжди відповідно до принципів «*благоразумия*». Останнє як частина кардинальних християнських чеснот, ніби підкреслює зв'язок між мудрою матір'ю та її названими дітьми. Виходить, що саме начальниця має транслювати своїм підопічним (і в штаті інституту, і самим вихованкам) цей ідеал. Виконувачка цих обов'язків періодично має навідувати дівчат під час навчання, вона має знати про їхні успіхи у поведінці (!) і на час випуску з Інституту: «*дает свидетельство о их поведении*» [7, с. 8]

Тоді ж 1764 року той самий Іван Бецкой публікує «*Устав воспитания двохсот благородных девиц...*», яким визначає регламент поділу на класи за віковими категоріями і те, що саме треба знати і вміти дівчатам у певному віці, функції і обов'язки штату (начальниці, наглядачки та вчительок) для майбутнього Смольного. Зрозуміло, що перші роки життя в інституті були направлені на отримання базових знань, як-от катехізису, лише у «четвертому віці» (15-18 років), вони вже мали ідеально знати Закон Божий. Наймолодший вік підходить для вивчення «*всех частей воспитания и благонравия*» [7, с. 4], у «другому віці» (9-12) дівчата «*привыкают к убиранию волос, одеванию и содержанию себя; ибо по окончанию сего возраста сами то на себе исправлять должны*» [6, с. 4], «*третьй вік*» (12-15) відзначимо через те, що в цей час дівчата вже мали вміти прибирати свої кімнати самостійно [7, с. 4]. А останній вік передбачав «*знание совершенное закона, все правила доброго воспитания, благонравия, светского обхождения и учтивости*» [7, с. 6]. Це, як нам видається, важливо, з огляду на те, що таке розуміння розвитку дівочої поведінки лишалося на сторінках класних журналів до початку ХХ ст.

Важливо наголосити, що на кінець ХVIII ст. до уявлення про «*добродетели*», які формують моральність дівчини, входили так звані «*светские добродетели*», до яких належала і чистота, і добра постава, і вміння поводитись за столом [7, с. 14]. Зовнішні вияви моральної поведінки розуміли як вияв моральності в душі, тобто уявлення про взаємопов'язаність внутрішньої моральності і зовнішньої «моралі». Про таке розуміння нам свідчить частина цього Уставу, де окреслюють функції вчительок: «*наставляет их в основаниях благоразумия, добронравия, благопристойности благородной, а не принуждаемой учтивости и всех добродетелей [...] все те изящные качества надлежит соглашать с пристойною и благородною скромностью в поведении, в осанках, приятных разговорах, в живых и разумных и в ласковых поступках*» [7, с. 12].

Тут ми доходимо висновку, що на початках утворення жіночої освіти моральність вважалася основним продуктом виховання у школі. Основу моралі складало прищеплення релігійних чеснот, які самі собою розумілися як вияв «моральності». Закриті навчальні заклади за свою мету мали вберегти дівчат від відходу від ідеалів «моральності». Задля цього утворилась система нагляду за моральною поведінкою, яка втілювалась у спостереженні за «зовнішніми чеснотами». «Закритий» навчальний заклад, який переймав на себе обов'язки родини, ставав інструментом виховання «жінок».

Література

1. **Бецкой И.** Генеральное учреждение о воспитании обоего пола юношества / Собрание учреждений и предписаний касательно воспитания в России обоего пола благородного и мещанского юношества. – Спб., 1789. – Т. 1.
2. **Институтки:** Воспоминания воспитанниц институтов благородных девиц / Сост., подг. текста и коммент. В. М. Боковой и Л. Г. Сахаровой, вступ. статья А. И. Белоусова. Изд. 4-е. – М., 2008. – 567 с.
3. **Колесов Д.** Множественность различий нравственности и морали // Проблемы бытия личности, развитие личности. – 2008. – № 1. – С.33–34.
4. **Плахотнік О.** Гендерована освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців // Гендер для медій / За ред. М. Маєрчик, О.Плахотнік, Г. Ярманової. – К., 2017. – С. 135–150.
5. **Сулимов В. С.** Светская школа Западной Сибири конца XIX – начала XX веков: воспитание учащихся: Автореф. дис... д-ра ист. наук: 07.00.02 / Алтайский государственный университет. – Б., 2015.
6. **Сухенко Т.** Жіноча середня освіта в Україні (XIX – поч. XXст) // Український історичний журнал. – 1995. – № 5. – С. 63–74.
7. **Устав воспитания** двух сот благородных девиц учрежденнаго ея величеством государынею императрицею Екатериною Второю. – Спб., 1764 г. – 33 с.

Chorna M. Nursing and supervision of girls in closed educational institutions of the Russian Empire of the second half of the XVIII century: (for example Smolny Institute)

This article attempts to analyze the main goals of upbringing and controlling morality of women in closed educational institutions for women, by the case of the first State school for girls of Russian Empire – Smolny Institute. Author understands moral education as a method to establish gender binary.

Keywords: *women's secondary education, moral education, Russian Empire, Institutes for Noble Maidens.*